

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДОВІРИ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Кубаєнко А. В.

У статті розглядається рівень довіри населення до роботи правоохоронних органів, а також ступінь задоволеності їх діяльністю. Автором вказуються причини зниження рівня довіри до правоохоронних органів, і органів поліції зокрема. На основі статистичної інформації та результатів соціологічних опитувань виявлено основні чинники, що впливають на довіру до правоохоронних органів в Україні. Встановлено, що висока довіра до органів поліції сприяє взаємодії населення з правоохоронними органами у протидії злочинності.

Ключові слова: правоохоронні органи, система правоохоронних органів, реформа системи правоохоронних органів, оцінка ефективності діяльності правоохоронних органів, довіра до правоохоронних органів.

В статье рассматривается уровень доверия населения к работе правоохранительных органов, а также степень удовлетворенности их деятельностью. Автором указываются причины снижения уровня доверия к правоохранительным органам, и органам полиции в частности. На основе статистической информации и результатов социологических опросов выявлены основные факторы, влияющие на доверие к правоохранительным органам в Украине. Установлено, что высокое доверие к органам полиции способствует сотрудничеству населения с правоохранительными органами в противодействии преступности.

Ключевые слова: правоохранительные органы, система правоохранительных органов, реформа системы правоохранительных органов, оценка эффективности деятельности правоохранительных органов, доверие к правоохранительным органам.

The article deals with the level of public confidence in the work of law enforcement, and the degree of satisfaction with their work. The author of the reasons for reducing the level of confidence in law enforcement and police authorities in particular. On the basis of statistical information and surveys the results of the major factors affecting the credibility of law enforcement agencies in Ukraine. It was found that the high level of trust in the police contributes to public cooperation with law enforcement authorities in combating crime.

Keywords: law enforcement, law enforcement system, the reform of the law enforcement system, evaluation of the effectiveness of law enforcement.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку держави супроводжується серйозними соціально-економічними, політичними викликами. Наше суспільство може дати їм адекватну відповідь, але для цього потрібний певний запас міцності, стійкості системи державного управління, наявність міцних зв'язків між її складовими частинами, високий рівень згуртованості суспільства, довіри прийнятних рішень. Однією з важливих складових держави є правоохоронна система, яка забезпечує необхідний рівень безпеки життя.

Ефективна робота правоохоронної системи є однією

з основ успішного вирішення виникаючих в суспільстві проблем. Для наукового співтовариства актуальним є питання про те, як можна оцінити роботу правоохоронних органів, яка система емпіричних індикаторів, що дозволяє дати комплексну оцінку довіри їм з боку суспільства. Довіра до правоохоронних органів є важливою характеристикою суспільних відносин, ключовим соціокультурним явищем, яке значною мірою визначає ефективність державної політики з формування громадянського суспільства, розвитку демократії та соціально-економічного розвитку країни в цілому. Разом з тим результати соціологічних досліджень, проведені впродовж останніх років відображають критично низькі рівні довіри громадян практично до всіх правоохоронних органів, крім останнього року функціонування органів Національної поліції України. Завдання відновлення довіри до правоохоронних органів набуває особливого значення в сучасних умовах тривалої політичної кризи та спонукає до розвитку соціального діалогу в органах державної влади.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми визначення рівня довіри населення та вивчення громадської думки щодо діяльності правоохоронних органів досліджували в своїх роботах Г.В. Андрєєва, А.А. Бова, І.Д. Казанчук, Д.П. Калаянов, К.С. Колесник, О.В. Климовська, В.І. Московець, О.С. Проневич, Ю.О. Свеженцева та ін.

Мета статті полягає у дослідженні сучасних тенденцій розвитку довіри населення в умовах реформування правоохоронних органів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні, все частіше в літературі та ЗМІ феномен довіри суспільства до правоохоронних органів зводиться до розуміння даної категорії переважно з точки зору формування іміджу працівників поліції. В юридичній діяльності відносини суб'єктів характеризуються особливими властивостями, оформленими правом. Тому феномен довіри в правоохоронній діяльності може набувати самостійного значення, отримуючи визнання як цінності разом і поряд з цінністю права, і не збігатися за своїм обсягом з довірою як суспільним явищем. Точно так само як ідея досконалої правової системи або правопорядку не може повністю збігатися з соціальним ідеалом. У той же час феномен довіри в актах правозастосування, в правоохоронній діяльності, виявляє тенденцію до розширення своєї вихідної сутності, відкриваючи нові соціальні властивості. Очевидно, що для громадян довіра до правоохоронних органів не може будуватися на абстрактній ідеї справедливості, не може обмежуватися тільки визнанням цінності їх діяльності, але супроводжується переживанням почуття подяки, симпатії і дружньої підтримки. Тим самим ірраціональна сутність довіри наповнюється сенсом, життєвим змістом, стає предметною тільки в конкретних вчинках суб'єктів правоохоронної діяльності. Ця обставина вказує на залежність феномена довіри від характеру системи громадських зв'язків і історичних умов розвитку країни.

У країнах Європи і США вже склалися основні моделі правоохоронної діяльності, а значить, і моделі довіри

суспільства до органів поліції. Так, європейська модель довіри функціонує в умовах соціальної терпимості, американська - звернена до принципів і цінностей соціальної ідентичності особистості. Існує і східна модель довіри до органів правопорядку, в якій простежується система релігійних обмежень і табу [2, с. 12]. В Україні, сьогодні відбувається процес реформування правоохоронної системи, не склалася остаточно модель відносин поліції та громадянського суспільства і, як наслідок, не існує єдиної моделі довіри. По суті, в умовах сьогодення в контексті посткласичної парадигми юридичної науки не сформованій остаточно запит на інтегративну категорію "довіри".

Як правило, довіра визначається в документах і професійних кодексах як морально-етична модель поведінки поліцейського, єдина для всіх країн Євросоюзу (Європейський кодекс поліцейської етики). Основним критерієм компетентності поліцейського вважається ефективне спілкування з населенням. Це прагматична модель довіри, тому що акцент робиться на довірі населення як "основоположному критерію оцінки діяльності правоохоронних органів" [3]. Однак параметри нового соціального порядку і безпеки, пов'язані з логікою мережевих взаємодій, що складаються сьогодні в державі, кардинально відрізняються від того, що має місце в країнах з розвинутою демократією та економікою. Механічне перенесення досвіду таких країн може призвести не тільки до порушень принципу справедливості і толерантності, негативно вплинути на традиції, ментальність населення, але і створити напруженість у міжконфесійних та етнічних відносинах, породити умови для екстремістських і терористичних маніфестацій особистості [4, с. 25].

Очевидно, що сьогодні на перше місце виходить множинність проявів людини, стає неможливо мислити рамками замкнутих ізолюваних систем. Кардинальним чином змінюється сам підхід до інтерпретації людського буття, яке тепер розуміється як одночасно ментальне і фізичне, індивідуальне і соціальне, вільне і детерміноване. Суспільство змінюється, змінюється і смислова концепція довіри, при цьому сама громадська система сприяє формуванню прямих і непрямих інститутів, агентів, інструментів, механізмів і методів формування різних типів довіри до органів правопорядку, в т.ч. і в результаті дій самої особистості.

Теоретичні основи дослідження довіри до правоохоронних органів, конкретно до поліції, спираються на концептуальні підходи і можуть мати різні рівні розгляду проблеми. Основними чинниками, які впливають на довіру до поліції з боку суспільства і розглядаються як основа формування довіри є наступні: демографічні, контекстні, інтеракційні і систематичні.

При використанні першого фактору дослідники спираються на демографічні характеристики респондентів, такі як вік, стать, місце проживання, тип населеного пункту і деякі інші, також можуть прийматися до уваги індивідуальні характеристики людей, включених в дослідне поле - задоволеність життям в цілому, політична орієнтація. В цьому випадку не використовуються параметри роботи поліції, статистичні дані по злочинності, діяльності правоохоронних органів. Другий тип факторів (контекстний) передбачає розкриття соціального контексту, в якому формується довіра до поліції. Наприклад, можна цікавитися відмінностями в ступені довіри до поліції, певною етнічною приналежністю, розглядати

концепції сусідства або інших факторів, що визначають локальні правила життя спільноти в районі проживання. З цим фактором можна пов'язувати також вплив на довіру рівня кримінальної статистики, засобів масової інформації та інших способів комунікації, нерівності доходів, особистого досвіду залучення в кримінальні ситуації. Таким чином, в разі використання в аналізі контекстного фактору фокусуються на соціальних умовах життя в досліджуваному співтоваристві, регіоні, країні.

Використання третього типу чинників (інтеракційних) додає нові і істотні елементи: характеристики взаємодії поліції в першу чергу з політичними і владними інститутами, і в другу - з суспільством, локальними адміністраціями населених пунктів, громадянами. Важливість інтеракційного фактору пояснюється тим, що поліція має монополію на застосування сили при вирішенні внутрішніх для держави проблем, ще однією важливою характеристикою є те, що поліція взаємодіє з суспільством постійно, включаючись в ритми повсякденного життя, реалізуючи бюрократичні принципи роботи держави безпосередньо в життєвому просторі міст і населених пунктів.

Систематичний фактор передбачає кілька варіантів логіки використання, але головною відмінністю від попередніх є розкриття розуміння поліцією її місця в контексті її сприйняття суспільством як необхідною і справедливою, що вимагає суспільного консенсусу з приводу сприйняття і пропорційності заходів примусу, застосовуваних поліцією в процесі своєї діяльності [5, с. 57].

Довіра до правоохоронних органів є результатом суб'єктивно-об'єктивного сприйняття населенням, результатом оцінки їх діяльності. Змістом довіри є віра людей у здатність правоохоронних органів ефективно здійснювати покладені на них функції. Основним мотивом довіри населення до правоохоронних органів є позитивне емоційне враження, що характеризується переконаністю у високій ступені передбачуваності діяльності даного інституту державної влади.

Довіру можна розглядати як свого роду емоційний фон ефективної взаємодії правоохоронних органів і населення. Довіра до правоохоронних органів є особливим позитивним ставленням індивідів і різних соціальних груп, що характеризується в емоційному і інтелектуальному аспекті переконаністю у високій ступені передбачуваності сприятливої поведінки і дій. Об'єктивною передумовою надання довіри населення правоохоронним органам є задоволеність їх діяльністю [6, с. 227].

Досягнення сприятливого контексту взаємодії правоохоронних органів і громадськості багато в чому пов'язано з рівнем позитивних відносин, схваленням, розумінням, довірою і підтримкою діяльності правоохоронних органів.

В основі об'єктивних факторів зростання довіри до правоохоронних органів лежить поліпшення стану криміногенної обстановки, результативність правоохоронної діяльності, забезпечення закріплених в Конституції України норм [1].

Лідерами суспільної недовіри серед різних інституцій України залишаються суди й прокуратура, тоді як найбільше люди довіряють волонтерам.

Про це свідчать дані соціологічного опитування, проведеного Фондом "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва та Центром Разумкова 11-16 травня 2016 року. За вказаними даними особливою увагою акцентована на показниках довіри до оновленої поліції. Зараз Національній

поліції переважно довіряють 34,1% українців, повністю - 5,6%. Зовсім і переважно не довіряють, - відповідно, 19,5% і 24,7%. Таким чином, недовіра до органів Національної поліції переважає над довірою лише на 4,5%. [7]

Зниження рівня довіри до правоохоронних органів формує в суспільстві атмосферу страху, невпевненості в майбутньому, відчуття незахищеності. І навпаки, повага і довіра до правоохоронних органів громадян, є неодмінною умовою ефективної держави, ознакою соціально-політичного благополуччя.

Рівень довіри населення до правоохоронних органів можна розглядати як своєрідний барометр ефективності функціонування органів та інститутів держави. Відсутність довіри до поліції негативно позначається на бажанні населення співпрацювати з нею. Тим самим ускладнює охорону громадського порядку, запобігання та розкриття злочинів.

Дослідження, проведені в США, ЄС та Україні показали, що ставлення до правоохоронних органів корелює зі значним набором суб'єктивних і об'єктивних факторів, пов'язаних з емоційно-чуттєвим і раціональним рівнем суспільної свідомості.

Поліція, що сприймається населенням як партнер і надійний захисник простих громадян в повсякденному житті, користується великою довірою, ніж поліція, що має імідж караючої руки держави.

У ряді досліджень відзначається вплив історичної спадщини, яка дісталася сучасній поліції, історичної пам'яті. У країнах, де правоохоронні органи були частиною репресивного апарату проти громадян, довіра їм сьогодні значно нижче, ніж в країнах зі значною демократичною історією.

У той же час основний канал недовіри до правоохоронних органів - це конкретна практика взаємодії. Байдушність до своїх обов'язків, некомпетентність, надмірне застосування сили, нерівне ставлення до різних громадянам, тощо - вихідні причини недовіри.

Якість державних інститутів (відкритість влади, її здатність підтримувати високоякісні суспільні блага, підзвітність населенню, верховенство закону, масштаб корупції і т. п.) надає прямий і непрямий вплив на відношення населення до поліції.

Важко уявити собі некорумповану і ефективну поліцію в корумпованій і неефективній державі. Всі хвороби держави - неефективність, корупція, можливість свавілля по відношенню до пересічних громадян негайно приписуються і правоохоронним органам. Перетворення правоохоронних органів в слухняний інструмент вертикалі влади, непрозорість і відчуженість від місцевого населення будуть підривати довіру і стимулювати негативне ставлення.

Сучасні дослідження свідчать, що рівень довіри населення до правоохоронних органів знаходиться в певній залежності від індивідуальних характеристик громадян, що включають як об'єктивні (в т.ч. демографічні), так і суб'єктивні складові. Так, жінки, особи старшого віку, які мають свої сім'ї і дітей, представники високодохідних груп, а також більш релігійні громадяни зазвичай налаштовані щодо правоохоронних органів позитивніше, ніж інші.

Жінки, за інших рівних - відносяться до правоохоронних органів більш позитивно, ніж чоловіки. Імовірність позитивної установки у жінок вище, ніж у чоловіків на 5%. Позитивна установка, оцінка правоохоронних органів має тенденцію зростати зі збільшенням віку респондента. Підвищує позитивну установку наявність сім'ї, дітей.

Певний вплив на рівень довіри до правоохоронних органів надає і тип населеного пункту. У сільській місцевості рівень довіри дещо вищий, ніж в містах.

Проведений аналіз показує, що рівень довіри залежить не тільки від об'єктивних характеристик безпеки і взаємодії з поліцією, але і від широкого соціально-політичного і ціннісного контексту, в якому ця взаємодія відбувається. Без довіри і співпраці з боку громадян поліція у багатьох випадках виявляється безсилою і безпорадною у вирішенні поставлених перед нею завдань.

Одним з вирішальних факторів рівня довіри є якість державних інститутів. У корумпованій країні, де не поважається закон, де органи державної влади забюрократизовані - рівень довіри населення до правоохоронних органів не може бути високим.

Профілактика злочинів і правопорушень та підтримання безпечного соціального середовища повинні стати одним з основних пріоритетів в роботі поліції. Саме такий підхід буде відповідати зростанню довіри населення до правоохоронних органів в сучасних умовах.

Література

1. Конституція України [Електронний ресурс] : закон України від 28.06.1996 р. 254к/96-ВР із змін., внес. згідно із Законами України та Рішення Конституційного Суду : за станом на 30.09.2016, 1401-19. - Електрон. дан. (1 файл). - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. - Назва з екрана.
2. Лошицький М.В. Щодо досвіду поліцейської діяльності США Великобританії та Канади / М.В. Лошицький // Актуальні проблеми адміністративного права та адміністративного процесу в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 29 трав. 2015 р.). - Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. - С. 11-14.
3. Оценка деятельности полиции в Англии и Уэльсе [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://publicverdict.ru/topics/ref_research/9735.html
4. Калянов Д.П. Поліція країн ЄС та використання її досвіду в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ України: теорія і практика : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.07 "Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право" / Калянов Дмитро Петрович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. - К., 2010. - 40 с.
5. Бова А. Факторы доверия населения к полиции / А. Бова // "СОЦИОПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи". - 2016. - № 5. - С. 55-61
6. Проневич О. С. Довіра населення як критерій оцінювання ефективності діяльності правоохоронних органів / О. С. Проневич // Форум права. - 2015. - № 4. - С. 225-231
7. За рік поліція різко наростила довіру. Лідери недовіри - прокуратура й суди [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://novynarnia.com/2016/05/25/sotsopituvannya-za-rik-politsiya-rizko-narostila-dovirulideri-nedoviri-prokuratura-y-sudi/>

*Кубаєнко А.В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративної
діяльності ОВС та економічної безпеки
ОДУВС
Надійшла до редакції: 23.11.2016*